

Гуменюк Юлія Валентинівна

Асистентка кафедри теоретичної і практичної філософії

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0007-9526-244X>

e-mail: humeniuk_yuliia@knu.ua

**БЛАГОДІЙНІСТЬ ЯК ПРОЯВ АЛЬТРУЇЗМУ В УМОВАХ
ГУМАНІТАРНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ**

Резюме

У статті визначені характерні ознаки та особливості гуманітарної кризи в Україні. Встановлено, що моральні цінності та принципи в період кризи стають надважливими, оскільки негативний досвід, який переживає людина в кризовий період, змінює особистість та сенс її життя, а отже й цінності. В період потрясінь питання благодійності є особливо актуальним і потребує соціально-філософського осмислення. Проведено дослідження трансформації уявлень про благодійність в етимологічному контексті та проаналізовано історичні типи благодійності (античний, християнський та новочасний). Представлено українські традиції благодійності, витоки яких сягають доби Київської Русі та Гетьманщини, відмічено радянську добу, коли благодійність українців була вимушено пригнічена, і нова хвиля розвитку доброчинності в часи проголошеної Незалежності України.

Запропоновано новітній історичний тип благодійності, який слід пов'язувати з ефективним альтруїзмом. Визначено, що цей тип благодійності є продовженням новочасного типу з новими характерними ознаками раціоналізації благодійної діяльності, використання досягнень науки, інтенсивної інституціоналізованої, анонімної, професійної філантропії, яка має на меті вирішення не лише індивідуальних та локальних суспільних проблем, а й глобальних цивілізаційних викликів. Представлено правове регулювання благодійної діяльності в Україні; проаналізовано процеси інституціоналізації благодійності.

Ключові слова: альтруїзм, благодійність, гуманітарна криза, доброчинність, меценатство, моральні цінності, філантропія, спонсорство, суспільство, соціальна сфера.

Вступ

Сьогодні Світ ввійшов у глибоку гуманітарну кризу, коли велика частина людства перебуває у життєво небезпечних умовах, а життя найнезахищеніших його представників часто знаходиться на межі фізичного та духовного виживання. Кількість країн, які переживають труднощі постійно зростає і на 2022 рік їх було 51, а кількість людей, які потребували допомоги у 2023 році складала 404,3 млн осіб [1, с.81]. Україна знаходиться в епіцентрі цивілізаційних змін, які супроводжуються характерними ознаками гуманітарної кризи, до яких можна віднести: внутрішньо-політичну кризу та повний колапс центральної влади в країні; збройний конфлікт, який супроводжується порушенням прав людини у широкому масштабі; погіршення безпекової ситуації в країні (обмеження у задоволенні базових потреб людей та загострення продовольчої безпеки); загострення економічної ситуації в країні (безробіття, стрімке падіння ВВП, економічна криза); масова міграція вимушено-переміщених осіб, біженців тощо [1, с.78-79]. Водночас, увагу привертають надважливі процеси пов'язані з європейським вибором українського суспільства, зорієнтованим на розвиток демократії та досягнення добробуту. В цьому контексті відмічаємо, що перехід суспільства зі стану хронічного дефіциту (парадигма «бути») у стан добробуту (парадигма «мати») викликає зміну ціннісних орієнтацій людини, що також створює кризову ситуації в гуманітарній сфері. Жадібне бажання володіти речами, які довгий час були недоступними, бути членом «суспільства стилізованого життя», протилежного суспільству заборон, гламур та престижне споживання стають джерелом підміни справжніх цінностей позірними [2, с.41]. Це призводить до того, що в постдефіцитному суспільстві споживання і добробуту можна придбати все – любов, задоволення, переживання, але не по відношенню до інших людей, а до матеріальних цінностей, врешті-решт інша людина також перетворюється на річ і її також починають сприймати через призму соціального статусу, зовнішнього вигляду, майнових статків тощо.

Особливістю гуманітарної кризи в Україні, по-перше, є її винятковість, яка бачиться в неможливості самостійного долання кризових ситуацій людьми, тому виникає потреба в сторонній допомозі; по-друге, - амбівалентність, яка виражається, з одного боку, деструктивним впливом на соціально-економічний розвиток, а з іншого, – формуванням засад нового розвитку. Таким чином, сучасну кризу можна вважати новою нормальністю, а реагування на неї очевидно повинні відбуватись не стільки на міжнародному та державному рівнях у вигляді гуманітарної допомоги, а скоріше на рівні громадян у вигляді благодійництва та волонтерства [1, с.80]. На цьому підґрунті вбачаємо необхідність соціально-філософського

осмислення благодійності як одного з проявів альтруїзму в умовах гуманітарної кризи, в якій перебуває сьогодні Україна.

Методи дослідження

Основними методами дослідження в даній статті стали: системний підхід, етимологічний аналіз, порівняльний аналіз та історичний метод. Системний підхід дозволив комплексно підійти до вивчення феномену благодійності, дослідити його еволюцію у взаємозв'язку із соціокультурними змінами у різні періоди розвитку людства до теперішнього часу. Етимологічний аналіз терміну «благодійність» та його синонімів розширив розуміння поняття благодійності, показав місткість та багатогранність цього явища. Завдяки історичному аналізу вдалося дослідити еволюцію благодійності до сучасних її форм та механізмів реалізації, розглянути історичні типи благодійності, а за допомогою порівняльного методу виявити відмінності між благодійністю в різні історичні періоди та сучасної добродійної діяльності в умовах гуманітарної кризи, яку переживає Україна сьогодні. Метод аналізу документів та офіційних джерел використовувався для оцінки механізмів реалізації благодійної діяльності в сучасних умовах. Зокрема проаналізовано законодавчі акти, які забезпечують правове регулювання благодійної діяльності в суспільстві, провадження волонтерської діяльності, регулюють відносини Товариства Червоного Хреста в Україні, що є необхідною умовою виходу держави і українського суспільства з глибокої кризи, в якій ми сьогодні перебуваємо.

Результати дослідження

В українському суспільстві в силу вище описаних умов сьогодні утворилась екзистенційна ситуація, яка у зіткненні парадигм народжує унікальну особистісну сутність людини. Зустріч людини на своєму життєвому шляху з екзистенційними даностями та переживаннями, які їх супроводжують, зазвичай розкриває глибинні можливості особистості через пошук сенсу та еґо-ідентичності, відбуваються кардинальні зміни у відносинах з собою, з іншими людьми та світом в цілому. На думку Е. Фромма, яку він розвиває в своїй монографії «Анатомія людської деструктивності» (1973), сутність екзистенційної сфери становлять, поміж іншого, життєві (моральні) цінності. В період гуманітарної кризи, зазвичай, відбувається переоцінка цінностей, життєвих поглядів та стереотипів поведінки. Віра в себе, особиста відповідальність та надія на краще майбутнє дозволяють здолати кризові ситуації в сьогоденні, а гуманітарна криза підсвічує можливості щодо використання додаткових ресурсів у творенні змін та подоланні межі між минулим (старим життям) та майбутнім (новим життям).

Поняття «цінність» та «моральний принцип» часто використовуються для визначення світогляду людини, тому є сенсожиттєвими. Важливість

та розуміння моральних цінностей та принципів дає можливість усвідомлювати мотивацію та вроджене прагнення людини, визначає рівень домагань та бажання особистості. У різні періоди мислителі та учені різних наукових напрямів по різному класифікували цінності, оскільки вони можуть виявлятися у різних життєвих ситуаціях, задовольняти потреби та виконувати різні ролі. Так, поміж іншого, за метою засвоєння розрізняють цінності, які формуються на егоїстичних та альтруїстичних принципах. В. Франкл був переконаний, що світ пропонує людині безліч сенсів, які вона ототожнює з цінностями. У своїй теорії цінностей він виділяє і описує три основні категорії: цінності творчості (конструктивна продуктивна праця); цінності ставлення – відношення до життєвих обмежень та ставлення до власної долі; цінності переживання, які проявляються в людській чутливості до всього, що відбувається в оточуючому світі [3].

Негативний досвід, спричинений війною та трансформаційними процесами в постдефіцитному суспільстві, через важкі втрати, каліцтва, психічні розлади, невиліковні хвороби, інвалідність, залежності, змінює особистість та сенс її життя, а отже й цінності. Часто, переживши потрясіння, у людини виникає вдячність за те, що лишилася живою, за близьких; починає помічати і захоплюватись світом навколо себе. І тоді вона відкривається для любові, знаходить себе у творчості, бачить потребу в служінні – безкорисливій допомозі іншим. Людина починає розуміти цінність не матеріальних речей, а духовних (творчості, любові та альтруїзму). Особливо актуальним в цей період постає питання благодійності. Не дивно, що в такий складний для українського суспільства час, постійно чути слова «благодійність», «доброчинність», «харитативність» «філантропія», «меценатство», «спонсорство». Постає питання, що означають ці слова, і як вони трансформувались в історичній ретроспективі та набули нових значень в сучасних умовах.

Поняття «благо» було введено Аристотелем і на латині виглядало як «*summum bonum*», а описане було в 10-ти книжковій праці «Никомаха етика». Перша книга його починається з визначення блага, як такого, «до чого всі прагнуть». Мислитель виділяв три види блага: тілесні (здоров'я), душевні (внутрішня гармонія, моральні чесноти, гострота розуму) та зовнішні (багатство, честь, слава). Але крім цього, він вказував на існування вищого блага – блага держави (устрою світу) та блага окремої праведної (доброчесної) людини, які вважав тісно пов'язаними. Пошук розуміння сенсу буття і людського існування завжди викликав у філософів питання про вище благо, адже всі мріють про щастя (вище благо) для себе. Для його досягнення потрібно ставити перед собою мету і діяти. Ця кінцева мета і є вищим благом. Одні люди прагнуть до задоволень в житті, до ідеального здоров'я, краси отримання насолоди; інші линуть до зовнішніх благ, до

суспільного визнання, почесей; треті піддаються розумовій праці, займаються саморозвитком, досліджують світ. Цього вони досягають завдяки своїм діям, тобто займаються благо діянням – творять вище благо завдяки своїм діям. Таким чином, «благодійний» означає той, хто схильний до благо творення. Натепер поняття «благодійний», якщо це стосується людини, тлумачиться як схильний робити добро, допомагати бідним; якщо ж це стосується організації, закладу або установи, то – влаштування опіки, призріння, надання фінансової допомоги. В. Даль (Козак Луганський) в своєму Тлумачному словнику живої великоруської мови, вказує слово «благо», яке є синонімом слова «добро», і зазначає, що корінь «благо», який зустрічається у складних словах, також зберігає значення слова «добро». Якщо ж брати до уваги, що в українській мові замість слова «діяти» часто використовується синонім «чинити», то замість слова «благодійність» все частіше, по праву, використовується слово «доброчинність», а інколи й «харитативність» від слова «харитативний», яке має латиномовне походження «caritas» - християнське милосердя, тобто той хто покликаний приносити добро, надавати допомогу тим, хто її потребує. У вжитку використовуються пов'язані сталі словосполучення «харитативна діяльність», що означає доброчинна діяльність, та «харитативна організація» - доброчинна установа [4].

Сьогодні поняття благодійності тлумачиться досить широко, в залежності від наукового напрямку, в якому проводяться дослідження. Одна когорта дослідників визначає благодійність як добровільну безкорисливу допомогу фізичних або юридичних осіб у вигляді матеріальної, фінансової, організаційної чи іншої допомоги [5, с. 86], інша наукова спільнота описує благодійність як загальне поняття про різні види діяльності, мотивовані любов'ю до ближнього та прагненням допомагати іншим, всьому світу, несучи добро [6, с. 53]. Аналізуючи визначення благодійності в сучасному розумінні та практичній реалізації, погоджуємось з висновком О. Сивак, що в наукових та інших джерелах часто благодійність тлумачиться як «безоплатна передача матеріальних та нематеріальних засобів з метою надання допомоги для вирішення суспільних проблем» [7, с.234]. Досліджуючи сутнісні риси цього феномену, звертаємо увагу на дослідження А. Лядневої, яка вважає, що за допомогою благодійності відбувається «об'єднання різних суспільних та політичних спільнот, узгодження їх інтересів, залагодження конфліктів на основі формування спільної мети – забезпечення громадян необхідним обсягом матеріальних благ і послуг, з урахуванням принципів альтруїзму та соціальної справедливості» [8, с.36], соціальної солідарності та соціальної відповідальності.

Для України дослідження проблеми благодійності є надзвичайно актуальним і зумовлено відразу багатьма чинниками, зокрема: відродженням традицій благодійності, як інституту, в умовах гуманітарної кризи;

суттєвим ускладненням формування культури благодійності через неадекватне сприйняття сучасними українцями добродіїв та доброчинності; особливостями суспільних трансформацій та соціокультурними змінами, які вимагають окремої уваги та дослідження; нездатністю державних структур забезпечити ефективне функціонування соціальної сфери на сучасному етапі суспільного розвитку; низьким рівнем моральності постдефіцитного суспільства з акцентом на матеріальних цінностях [9, с.43]. Таким чином, повертаючись до ідеї моральних цінностей та принципів на сучасному етапі суспільного розвитку у контексті подолання гуманітарної кризи в Україні, є потреба в обґрунтуванні поняття «благодійність» в цих умовах. І. Сушик слушно зазначає, що «Сама по собі природа благодійності, як добротворення, виявляється в допомозі долати різноманітні труднощі людського життя, послаблює чинники соціальних конфліктів, забезпечує рівновагу, злагоду та стабільність в суспільстві» [10, с.57]. Маємо відмітити, що незважаючи на фундаментальність українського філософського енциклопедичного словника В. Шинкарука, який містить 1700 статей із систематизованим викладом сучасних філософських знань, нажаль, визначення поняття «благодійність» в ньому не знаходимо [11], що вказує на недостатність наукового дослідження цього феномену в царині сучасної української філософії. Тому, з огляду на світоглядні, методологічні труднощі в намаганні описати філософську реальність благодійності як соціального інституту, варто здійснити спробу її соціально-філософського осмислення, яке вимагає історичного екскурсу у процес трансформації уявлень про благодійність у різні історичні періоди, в яких цей феномен бачився по-різному і з часом трансформувався, запроваджуючи нові механізми доброчинності.

З історичних джерел відомо, що благодійність була притаманна громадянам в Стародавньому Єгипті, Китаї, Індії, як одна з чеснот людини і проявлялась в безкорисливій допомозі та соціальних виплатах нужденним зі сторони держави. Благодійність була відома і древнім євреям, які називали її «цдака» – справедливість. Подати нужденному, з точки зору іудаїзму – акт встановлення справедливості. Проте, недостатньо просто давати гроші; потрібно було робити це від щирого серця, «з добрим виразом обличчя» а не мимоволі та з прикрістю. Даючи цдаку, людина стає посередником між Богом і нужденним. В єврейській культурі можна прослідкувати різні форми благодійності, зокрема: пробачення та розірвання боргових зобов'язань, благодійні каси, з яких можна було викупляти полонених та давати придане бідним нареченим. В Йом-кипур – це завжди була невід'ємна частина спокути.

Стосовно західноєвропейської ментальності, то сучасні дослідники виокремлюють три основні історичні типи благодійності, це: античний (дохристиянський); християнський та новочасний [12, с.4].

Основою античного типу благодійності, який базувався на філософських концепціях стародавніх Греції та Риму, був обов'язок перед громадою, бажання отримати пошану, задовільнити своє честолюбство, бажання репрезентувати свій матеріальний та соціальний статус та інші привілеї [13, с.8]. Займатись добродійністю серед вельмож було престижно, а моральність знаходилась далеко не на перших позиціях у цьому процесі. Особливістю цього періоду було те, що благодійність використовувалась як паліативний засіб, що походить від терміну «*pallium*» (лат.) і перекладається як «маска» або «плащ». Це й означає зміст і філософію паліативної допомоги – злагодження, за допомогою якого аристократія як правлячий клас намагалась нівелювати, пом'якшити класові суперечності, виправдати соціальну нерівність в суспільстві, створити ілюзію спільності. Феномен благодійності дохристиянського періоду розглядався як основний фактор соціальної допомоги в державі та інструмент послаблення соціальної напруги [14, с.5]. Саме в цей історичний період виникає меценатство. У I ст. до н.е. в Римі жив відомий державний діяч на ім'я Меценат. В цьому поважному та багатому римлянині краді поети Римської імперії (Вергілій, Гораций, Луцій Варіо Руф та ін.) знаходили покровителя і захисника, що зробило його ім'я символом фінансової, політичної, навіть релігійної підтримки літераторів, музикантів, скульпторів, архітекторів, художників, учених, педагогів на багато віків. У сучасному трактуванні, за визначенням О. Донік, меценатство бачиться як добродійність, добродійна діяльність у духовній сфері (у царині освіти, просвітництва, науки, культури, мистецтва, духовного розвитку). [15, с.5]. Розглядаючи поняття благодійність і меценатство у співвідношенні одне до одного, науковці дотримуються думки, що меценатство – це різновид благодійності, яка діє у сфері культури, всіляко підтримуючи митців у реалізації їх творчих задумів, а також молоді таланти в отриманні освіти та розвитку свого творчого ремесла.

Ще однією особливістю античного періоду благодійності вважається філантропія, що в перекладі з грецької означає «любов» – благодійність, якою керує любов. Слово «філантропія» у V ст. до н.е. трактувалось як божественна прихильність, а в IV ст. до н.е. це поняття вже трансформувалось до визначення як доброзичливого ставлення до людини. Філантропію як благодійність було організовано в Стародавній Греції пританами, вищими посадовими особами в державі, а її формами на той час були: будівництво храмів і лазень, громадські трапези, роздача грошей нужденним, але не рабам, оскільки вони не були громадянами поліса. В українську мову термін «філантропія» запозичений із французької, де його останнім часом стали часто вживати. В. Савицький у своїх дослідженнях урівнює благодійність і філантропію, вважаючи фактично це одним і тим самим та визначаючи її спрямованість на людину або організацію, а також на заохочення до соціально-значущої діяльності: освіти, медицину, спорт, захист довкілля,

охорону пам'яток історичної та культурної спадщини тощо [16, с.40]. Тут важливо внести уточнення, розвівши таким чином благодійність і філантропію: благодійність передбачає підтримку держави на законодавчому рівні, а філантропія відноситься виключно до благодійної діяльності фізичних осіб. Крім того, філантропія як людинолюбство не може бути застосована в наданні безоплатної допомоги тваринам, тому її можна вважати одним із видів благодійності, але не вважати їх синонімами. Сучасна філантропія поширюється на різні соціальні явища – від допомоги конкретній людині до масштабного соціально-орієнтованого бізнес-проекту, використовуючи фандрайзинг – сучасний механізм залучення (збору) пожертвувань. Сьогодні це реалізується малими некомерційними волонтерськими організаціями.

Із настанням християнства стали стверджуватись чесноти співчуття, милосердя, любов до ближнього. В період його розквіту з'являється християнський тип благодійності, коли допомога надавалась в ім'я любові до Бога та задля порятунку своєї душі, в бажанні наблизитися до Бога [17, с.101]. На цьому етапі благодійність пройшла шлях від подаяння милостині як найпростішої форми філантропії до «Агапе» – вищого прояву людського милосердя. В перекладі з грецької цей термін перекладається як Божа, безумовна, жертовна, дієва, вольова, турботлива любов. Благодійність цього історичного періоду спрямовувалась на допомогу людям, не здатним власними силами здолати тягар життя. Особливістю його була й державно-регламентована благодійність, яка з'явилась вже згодом в XVI-XVIII ст., коли стали з'являтися законодавчі підходи до визначення бідності і жебрацтва в європейських державах. Так упродовж XVI ст. в таких країнах як Англія, Франція, Німеччина були прийняті перші «законопроєкти про піклування». Згідно цього законодавства суспільство брало на себе зобов'язання надавати допомогу всім, хто її потребує. Таким чином, філософія християнського милосердя поступово змінювалась на ідею соціальної допомоги, почали зароджуватись державні форми піклування, з'являлись перші спроби створення спеціалізованих установ (богодільні, притулки), які з часом закріпились та були модернізовані до сучасних форм (хоспіси, сиротинці, будинки престарілих). Важливою рисою благодійності цього історичного типу стала відмова від подаяння милостині та традиційних систем пожертв до організації спеціальних закладів, колоній та фондів, метою яких було не тільки надання звичайної матеріальної підтримки маргінальним верствам суспільства, а й залучення їх представників до повноцінного життя громад, до суспільно-корисної праці, що визначало визначений період як новий ступінь розвитку суспільств.

XIX – XX ст. стало новочасним періодом благодійності, визначальними характеристиками якого були раціоналізація благодійної діяльності,

початок організованої допомоги та забезпечення роботою усіх нужденних, хто здатний її виконувати [12, с.5]. Благодійність в цей період розглядається як уважність до потреб людей, які не здатні потурбуватись про себе навіть на рівні мінімальних умов існування; надання такої допомоги, яка б стала для них посилюючою в організації власного життєвого простору; підтримка нужденних як матеріально так і духовно. До доброчинності почали ставитись двояко: по-перше, благодійність сприймали як благо і можливість порятунку для тих, хто втратив останню надію; по-друге, почали вбачати в ній «самообман нечистого сумління». На цьому підґрунті з'явилися радикальні погляди на благодійність, згідно яких така діяльність бачилась безглуздою і аморальною (К. Маркс, Ф. Ніцше, А. Ренд та ін.). Проте, саме в цей період спостерігається й перетворення благодійності у справді суспільну справу. Так у місті Ельберфельд (Німеччина) в 1852 році була запроваджена модель (ельберфельдська система), яка поєднувала в собі власне служіння (філантропію) з обов'язковою громадською допомогою. Сьогодні така піклувальна система закладена в основу сучасних благодійних утворень (товариств, організацій і фондів) на Заході, діяльність яких спрямована у культурну сферу – підтримку історико-культурних об'єктів, побудованих коштом філантропів-меценатів. Трохи згодом, у 1889 році Е. Карнегі опублікував свою працю «Багатство», в якій звернувся до американських багатіїв спрямовувати свої надприбутки на благодійність, а не на розкішне життя та отримання насолод, наголошуючи, що «помираючи в багатстві, людина помирає в ганьбі» [18, с.337-350]. Згодом цей заклик став поштовхом для стрімкого розвитку благодійності у США.

Особливістю новочасного періоду став активний розвиток спонсорства, яке суттєво відрізняється від благодійності у своїх цілях і підходах, оскільки спонсорство – це не лише можливість підтримати соціально важливі проекти, але і стратегія, яка може принести реальні бізнес-результати. В історичному контексті слово «спонсор» має глибокі корені і походить від латиномовного «spondeo», що трактується як «я ручаюсь». Таким спонсором був у Старому Римі Меценат, ім'я якого згодом стало використовуватись як напрям благодійності в культурній сфері. В ХХ столітті спонсорська діяльність набула нового сенсу, стала більш структурованою, охопила різні аспекти від бізнесу до соціальних ініціатив, використовується як інструмент для маркетингу та брендингу. В сучасному прояві, на відміну від стародавнього світу, воно більше пов'язане із взаємною вигодою, коли надаючи ресурси, спонсор згодом отримує можливість популяризувати своє ім'я або товарний знак. Отже, відмінною рисою спонсорської діяльності є її прагматичний характер, коли спонсор спрямовує кошти у ту сферу, де згодом обов'язково зможе отримати винагороду.

Таким чином, ХХ століття стало для благодійності періодом інтенсивного розвитку та використання всіх набутих досвідів попередніх історичних етапів. Добродії почали спрямовувати свої зусилля на покращення рівня життя громад, реагувати на суспільні виклики та приймати участь у вирішенні соціальних проблем. Особливо актуальною ставала благодійність, коли державні інституції не в змозі були виконувати свої соціальні функції. Саме така ситуація залишається характерною для сучасної України, коли держава і суспільство знаходяться у глибокій гуманітарній кризі через війну та суспільні трансформаційні процеси.

Сьогодні ми проживаємо 20-ті роки ХХІ ст., яке висуває неабиякі виклики техногенного характеру, екологічні, гуманітарно-економічні та соціально-політичні кризи та виклики морального і духовного штибу. Тож вбачаємо актуальним говорити про четвертий історичний тип благодійності, який слід пов'язувати з ефективним альтруїзмом. Цей тип став продовженням новочасного періоду благодійності, але з яскраво вираженою раціоналізацією благодійної діяльності; використанням надбань науково-технічного прогресу; переходом до інституціоналізованої, професійної і водночас анонімної філантропії, яка ставить перед собою завдання вирішувати не тільки адресні та локальні суспільні проблеми, а й глобальні цивілізаційні виклики. Мільярдери Білл Гейтс, П'єр Омідьяр, Джефрі Сколл, Ларрі Пейдж, Воррен Баффет, Джефф Безос та інші, вивели благодійність на рівень глобального політичного впливу. До прикладу, Маккензі Скотт у 2020 році виділила понад 6 млрд. дол. на допомогу організаціям, які ведуть боротьбу з нерівністю, бідністю та расовою дискримінацією; Білл і Мелінда Гейтс своїм Фондом підтримують проекти в галузі освіти та охорони здоров'я (боротьба з інфекційними хворобами, зокрема, малярією та поліомієлітом; дослідження нових вакцин), та боротьби з бідністю; Чак Фіні – американський мільярдер, який дивує світ своєю обітницею жити аскетично та передавати майже все своє багатство на благодійність через власний фонд Altantic Phiianthrooies, пріоритетами якого є освіта, охорона здоров'я та права людини, фінансує проекти по зниженню напруженості в регіоні.

На теперішній час на глобальному рівні лідерами соціальних ініціатив все частіше стають транснаціональні компанії, які роблять постійні фінансові вливання у соціальну сферу, з яких біля 40 % коштів зорієнтовані в країни, що розвиваються, на боротьбу з бідністю та ліквідацію спалахів інфекційних захворювань [7, с.234]. Така діяльність має і свої недоліки та виклики, зокрема глобальні соціальні проекти та інші ініціативи часто пропонуються та реалізуються в країнах без урахування реальних потреб та місцевого контексту.

Не можна оминати й українські традиції благодійності, витоки яких сягають Києво-Руської доби та періоду Гетьманщини. Українськими благодійниками, меценатами та філантропами були українські гетьмани, козацькі полковники та отамани, українська шляхта, які ставили за власний кошт церкви, вносили пожертву до монастирів; українська шляхта та земські діячі зводили народні школи, створювали просвітницькі осередки; підприємці та купцівство відкривали сиротинці та шпиталі; українська інтелігенція з власного скромного заробітку по можливості допомагали нужденним. Особливістю українського добродчинства того часу було творення блага перед Богом та служіння своїй державі, яка була безкорисливою (альтруїстичною) в матеріальному світі, але не в духовному.

До кінця ХХ ст. Україна переживала темні часи сторічної радянської доби, тому справжні благодіяння українців цього періоду прослідкувати дуже складно. Під покривалом окупації російською імперією українських теренів людські чесноти були притуплені, а благодійність, яку раніше проявляло українство, було заборонено, як ідеологічно ворожу та шкідливу діяльність. Проголошення незалежності української держави в 1991 році; європейський вибір країни, який викликає зміну ціннісних орієнтацій людини; 10-ти річна війна з Росією за незалежність, яка призвела до масових вбивств військових та цивільного населення, міграції та еміграції громадян країни; окупація більше 20 % українських земель, все це призвело до глибокої гуманітарної кризи і стало підґрунтям для законодавчих ініціатив у сфері благодійності, її інституціоналізації на рівні держави та розвитку волонтерства в громадах.

Отже, ретроспектива благодійності, як соціального явища, вказує на складний і тривалий шлях її становлення та трансформації, а розвиток суспільства в різні історичні періоди доводить, що тільки вільні люди здатні на добрі безкорисливі альтруїстичні вчинки, які на ґрунті сучасної правової держави реалізуються як цілеспрямована й ефективна благодійна діяльність. Становлення та стрімкий розвиток стратегічної благодійності в світі, виникнення нових інструментів її реалізації спонукає сучасну Україну до створення фондів соціальних інвестицій, соціального підприємництва, соціальних венчурних фондів, вагомою часткою діяльності яких є благодійність. Реалізація цих напрямів допоможе подолати гуманітарну кризу, в якій знаходиться наша країна сьогодні. Позитивним зрушенням останніх років в Україні є інтенсифікація процесу інституціоналізації благодійності, яка проявляється у збільшенні кількості спеціалізованих фондів, формуванні громадських організацій, завданням яких є координація зусиль різних учасників благодійної діяльності тощо. За даними Українського центру вивчення громадської думки «Соціоінформ» у 2020 році в Україні налічувалось 18 тис.519 благодійних організацій і фондів, частка

активних благодійних організацій із вказаної кількості становить 20-25 % [19, с.21]. Інституалізація благодійної діяльності в Україні за оцінкою експертів відмічається на слабкому рівні, але водночас з ознаками прогресу. Спостерігається постійне збільшення кількості благодійних організацій та їх якісних та потенційних характеристик; утворення професійних асоціацій та інших об'єднань на локальному рівні; функціонування української Біржі Благодійності; проектування благодійними фондами алгоритмів різноманітної допомоги та реалізація їх державою. Для розвитку інституціоналізації благодійності рекомендується сприяти створенню галузевої асоціації благодійних організацій, формуванню державної політики у даній сфері, популяризувати благодійність на рівні державної стратегії [19].

На цьому шляху важливо відмітити напрацювання України у правовому полі. Так основним нормативним документом, який «визначає загальні засади благодійної діяльності в Україні, забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму і милосердя, забезпечує сприятливі умови для утворення і діяльності благодійних організацій», є Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. № 5073-VI [20]; Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 р. № 3236-VI, який «регулює відносини, пов'язані з провадженням волонтерської діяльності в Україні» [21]; Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України» від 28.11.2002 року № 330-IV, який «регулює відносини, пов'язані з діяльністю Товариства Червоного Хреста, визначає його правовий статус та правові засади діяльності» [22].

Висновки

В результаті проведеного дослідження встановлено, що Україна сьогодні знаходиться в епіцентрі гуманітарної кризи, яка охопила Світ. Цю кризу можна вважати новою нормальністю, оскільки її особливістю є винятковість та амбівалентність, тому реагування на неї має відбуватись не стільки на міжнародному та державному рівнях у вигляді гуманітарної допомоги, а скоріше на рівні громадян у вигляді благодійництва та волонтерства. Таким чином соціально-філософське осмислення благодійності, як одного з проявів альтруїзму в умовах гуманітарної кризи, в якій перебуває сьогодні Україна, є особливо важливим. Нами встановлено, що моральні цінності та принципи в період кризи є надважливими, оскільки переживання негативного досвіду змінює людину, її сенс життя та цінності. Дослідження трансформації уявлень про благодійність в етимологічному контексті та історичних типів благодійності дає розуміння ролі благодійності в житті людини, суспільства та держави. В результаті проведеної роботи запропоновано новітній історичний тип благодійності, який слід пов'язувати з ефективним альтруїзмом. Він є продовженням новочасного

типу з новими характерними ознаками раціоналізації благодійної діяльності, використання досягнень науки, інтенсивної інституціоналізованої, анонімною, професійною філантропією, що відкриває можливості вирішення не лише індивідуальних та локальних суспільних проблем, а й глобальних цивілізаційних викликів. Розвиток новітнього типу благодійності в Україні на основі ефективного альтруїзму бачиться в трьох напрямках: 1) удосконалення правового регулювання благодійної діяльності в Україні; 2) інтенсифікація процесів інституціоналізації благодійності; 3) розвиток волонтерства, як форми громадянської активності, яка базується на безкорисливості (альтруїстичній основі) та бажанні допомагати соціально вразливим групам населення.

Список посилань

1. Вишняков О. Гуманітарні кризи та міжнародна гуманітарна діяльність. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. Маріуполь, 2024. Вип. 27. С.77-84.
2. Фельдман О. Б. Альтруїзм у суспільствах добробуту, або чи можлива у них благодійність. Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Філософія». Харків, 2014. № 42. С.40-49.
3. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Харків: КСД, 2016. 160 с.
4. СВІТ. URL: <https://svit.org.ua/> (дата звернення 15.04.2025).
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
6. Ондрушек Д. Хрестоматія для некомерческих організацій. Братислава: Eterna Press, 2003. 347 с.
7. Сивак О. Б. Благодійність як складова соціально відповідальної діяльності підприємства: обліковий аспект. Економіка і організація управління. 2014. № 1 (17)-2 (18). С.233-237.
8. Ляднева А. В. Феномен благодійності як індикатор соціокультурного стану спільноти: дис. ... канд. філософ. наук (доктора філософії): 09.00.03 (033). Київ, 2017. 205 с.
9. Гуменюк Ю. В. Етико-філософське осмислення благодійності: історичні типи та прояви. Філософські проблеми гуманітарних наук. 2020. № 1 (30). С.40-44.
10. Сушик І. В. Етика та деонтологія соціального працівника: навчальний посібник. Луцьк: ІВВ Луцький НТУ, 2020. 188 с.
11. Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 750 с.

12. Савранська Н. О. Етико-філософський аналіз благодійності: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 09.00.07. Київ, 2008. 15 с.
13. Чепурнов В. О. Правовий статус благодійних установ та товариств за законодавством України: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2004. 14 с.
14. Савранська Н. О. Благодійність: реальне милосердя та діяльнісна любов. Практична філософія. Київ, 2008. № 2 (28). С. 114–119.
15. Донік О. М. Соціокультурний вимір підприємництва в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. Проблеми історії України XIX – початку XX ст. 2003. Вип. VI. С. 49–55.
16. Савицький В. Генеза благодійності в Україні (Методологія історії соц. роботи в Україні): навч. посіб. Київ: НТУУ «КПІ», 2007. 136 с.
17. Ляднева А. Функціональна парадигма благодійності: досвід історико-філософського аналізу. Актуальні проблеми філософії та соціології. Наукове фахове видання Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. Вип.6. С. 100-103.
18. Карнегі Е. Автобіографія. Євангеліє багатства. Багатство. / пер.з англ. Мар'яна Прокопович. Київ: Наш Формат, 2023. 392 с.
19. Благодійність в Україні: погляд зсередини. На замовлення Zagoriy Foundation. URL: <https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2020/02/zf-charity-inside-view-digital.pdf> (дата звернення 15.04.2025).
20. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення 15.04.2025).
21. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення 15.04.2025).
22. Про Товариство Червоного Хреста України: Закон України від 28.11.2002 р. № 330-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-15#Text> (дата звернення 15.04.2025).

References

1. Vyshniakov O. Humanitarni kryzy ta mizhnarodna humanitarna diialnist. Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seria: Ekonomika. Mariupol, 2024. Vyp. 27. S.77-84.
2. Feldman O. B. Altruizm u suspilstvakh dobrobutu, abo chy mozhlyva u nykh blahodiinist. Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody «Filosofiiia». Kharkiv, 2014. № 42. S.40-49.

3. Frankl V. Liudyna v poshukakh spravzhnogo sensu. Kharkiv: KSD, 2016. 160 s.
4. SVIT. URL: <https://svit.org.ua/> (data zvernennia 15.04.2025).
5. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Irpin: VTF «Perun», 2005. 1728 s.
6. Ondrushek D. Khrestomatyia dlia nekomercheskykh orhanyzatsyi. Bratislava: Eterna Press, 2003. 347 s.
7. Syvak O. B. Blahodiinist yak skladova sotsialno vidpovidalnoi diialnosti pidpriemstva: oblikovyi aspekt. Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia. 2014. № 1 (17)-2 (18). S.233-237.
8. Liadneva A. V. Fenomen blahodiinosti yak indyikator sotsiokulturnoho stanu spilnoty: dys. ... kand. filosof. nauk (doktora filosofii): 09.00.03 (033). Kyiv, 2017. 205 s.
9. Humeniuk Yu. V. Etyko-filosofske osmyslennia blahodiinosti: istorychni typy ta proiavy. Filosofski problemy humanitarnykh nauk. 2020. № 1 (30). S.40-44.
10. Sushyk I. V. Etyka ta deontolohiia sotsialnogo pratsivnyka: navchalnyi posibnyk. Lutsk: IVV Lutskiy NTU, 2020. 188 s.
11. Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk / holova redkol. V. I. Shynkaruk. Kyiv: Abrys, 2002. 750 s.
12. Savranska N. O. Etyko-filosofskiy analiz blahodiinosti: avtoref. dys.... kand. yuryd. nauk: 09.00.07. Kyiv, 2008. 15 c.
13. Chepurnov V. O. Pravovyi status blahodiinykh ustanov ta tovarystv za zakonodavstvom Ukrainy: avtoref. dys.... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. Kyiv, 2004. 14 s.
14. Savranska N. O. Blahodiinist: realne myloserdia ta diialnisna liubov. Praktychna filosofiia. Kyiv, 2008. № 2 (28). S. 114–119.
15. Donik O. M. Sotsiokulturnyi vymir pidpriemnytstva v Ukraini u druhii polovyni KhIKh – na pochatku KhKh st. Problemy istorii Ukrainy KhIKh – pochatku KhKh st. 2003. Vyp. VI. S. 49–55.
16. Savytskyi V. Heneza blahodiinosti v Ukraini (Metodolohiia istorii sots. roboty v Ukraini): navch. posib. Kyiv: NTUU «KPI», 2007. 136 s.
17. Liadneva A. Funktsionalna paradyhma blahodiinosti: dosvid istoryko-filosofskoho analizu. Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii. Naukove fakhove vydannia Natsionalnogo universytetu «Odeska yurydychna akademiia». Odesa, 2015. Vyp.6. S. 100-103.
18. Karnehi E. Avtobiohrafii. Yevanheliie bahatstva. Bahatstvo. / per.z anhl. Mariana Prokopovych. Kyiv: Nash Format, 2023. 392 s.

19. Blahodiinist v Ukraini: pohliad zseredyny. Na zamovlennia Zagoriy Foundation. URL: <https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2020/02/zf-charity-inside-view-digital.pdf> (data zvernennia 15.04.2025).
20. Pro blahodiinu diialnist ta blahodiini orhanizatsii: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 r. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (data zvernennia 15.04.2025).
21. Pro volontersku diialnist: Zakon Ukrainy vid 19.04.2011 r. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (data zvernennia 15.04.2025).
22. Pro Tovarystvo Chervonoho Khresta Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.11.2002 r. № 330-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-15#Text> (data zvernennia 15.04.2025).

Yuliia Humeniuk

Assistant of the Department of Theoretical and Practical Philosophy

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0009-0007-9526-244X>

e-mail: humeniuk_yuliia@knu.ua

**CHARITY AS A MANIFESTATION OF ALTRUISM IN THE
CONTEXT OF THE HUMANITARIAN CRISIS IN UKRAINE**

Abstract

The article identifies the characteristic features and peculiarities of the humanitarian crisis in Ukraine. The author establishes that moral values and principles become extremely important in times of crisis, since the negative experience that a person goes through in a crisis period changes the personality and meaning of his or her life, and thus values. In times of upheaval, the issue of charity is particularly relevant and requires socio-philosophical reflection. The article studies the transformation of ideas about charity in the etymological context and analyses historical types of charity (ancient, Christian and modern). The author presents the Ukrainian traditions of charity, which date back to the times of Kyivan Rus and the Hetmanate, notes the Soviet era, when Ukrainian charity was forced to be suppressed, and the new wave of charity development in the times of Ukraine's proclaimed independence.

The author proposes the newest historical type of charity, which should be associated with effective altruism. It is determined that this type of charity is a continuation of the modern type with new characteristic features of rationalisation of charitable activities, use of scientific achievements, intensive institutionalised, anonymous, professional philanthropy, which aims to solve not only individual and local social problems, but also global civilisation challenges. The author presents the legal regulation of charitable activities in Ukraine; analyses the processes of charity institutionalisation.

Keywords: altruism, charity, humanitarian crisis, patronage, moral values, philanthropy, sponsorship, society, social sphere.

Стаття надійшла до редакції 15.03.25

© Гуменюк Ю.В., 2025